

معرفی مختصر مفهوم (حقابه)

مهدی اسلامی (کارشناس حوزه آب)

✓ هر گاه سخن از حقابه به میان می‌آید، مسلماً رودخانه زاینده‌رود و طومار شیخ بهایی به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین و مهم‌ترین نظام‌های حقابه‌بری که دارای قدمت حداقل پانصدساله و به‌عبارتی چندهزارساله است و مبنا و ملاک تقسیم آب این رودخانه بوده مطرح می‌شود. اکثر جهانگردانی که در زمان‌های گذشته به اصفهان سفر کرده‌اند به این موضوع که آب زاینده‌رود بر اساس دستورالعمل مشخصی بین بخش‌های مختلف مشروب‌شونده از این رودخانه تقسیم و توزیع می‌شود اشاره کرده‌اند. صرفنظر از نقش احتمالی مرحوم شیخ بهایی در بازنویسی و اصلاح این دستورالعمل، در دهه‌های گذشته و همچنین در حال حاضر اختلافی بین حقابه‌بران رودخانه زاینده‌رود از سراب تا پایاب در مورد میزان حقابه بخش‌های مختلف وجود ندارد و این دستورالعمل که از آن به‌عنوان طومار شیخ بهایی نام برده می‌شود مورد قبول و احترام عامه حقابه‌بران این رودخانه است. دستورالعمل تقسیم و توزیع آب زاینده‌رود یا همان طومار شیخ بهایی حداقل از سه جنبه قابل بررسی است که در این مقاله به‌اختصار به آنها اشاره می‌شود.

✓ لازم است اشاره شود بهره‌برداری از آب زاینده‌رود برای مصارف کشاورزی دارای قدمت زیادی است. با توجه به اینکه در حوضه زاینده‌رود به کانال‌های منشعب‌شده از رودخانه «مادی» گفته می‌شود عده‌ای معتقدند سابقه بهره‌برداری از زاینده‌رود برای مصارف کشاورزی به دوران حکومت مادها برمی‌گردد. با بررسی اسامی مادی‌ها و انهار موجود در حوضه زاینده‌رود نیز ملاحظه می‌گردد اسامی اکثر این مادی‌ها و انهار فارسی و قدیمی بوده و کمتر در بین آنها اسامی عربی و اسامی جدید وجود دارد. برای مثال در منطقه شرق اصفهان نام یکی از انهار «یسنا» (یکی از فصول اوستا) است. در ارتباط با دستورالعمل تقسیم آب زاینده‌رود بین حقابه‌داران و یا همان طومار شیخ بهایی لازم است اشاره شود در حال حاضر دو نسخه از این طومار، یکی به‌صورت دست‌نویس و دیگری به‌صورت تایپی موجود است که ظاهراً از روی یکدیگر بازنویسی شده و اختلافی با یکدیگر ندارند.

✓ رودخانه زاینده‌رود از معدود رودخانه‌هایی است که برای قرون متمادی بر اساس دستورالعملی جامع مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. جامع‌بودن این دستورالعمل به این لحاظ است که در آن کلیه پارامترهای موثر در مدیریت و بهره‌برداری از منابع آب از جمله زمان تحویل آب، میزان جریان، الگوی کشت، انعطاف‌پذیری نحوه تحویل آب (به این معنا که امکان تحویل پیوسته آب در زمان پرآبی و امکان تحویل نوبتی آب در زمان کم‌آبی فراهم باشد) و بالاخره مشارکت بهره‌برداران چه به‌لحاظ حضور فیزیکی و چه به‌لحاظ پرداخت هزینه‌های بهره‌برداری مد نظر قرار گرفته است.